

УДК 343.914:343.82

Тамара КУШНІРОВА,

кандидат психологічних наук, доцент, Інститут кримінально-виконавчої служби Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

Марія ХАРЧЕНКО,

Інститут кримінально-виконавчої служби Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСУДЖЕНИХ ЖІНОК МОЛОДІЖНОГО ВІКУ, ЯКІ ГОТУЮТЬСЯ ДО МАТЕРИНСТВА

У даній статті розглянута проблематика психологічних особливостей засуджених жінок молодіжного віку, які готуються до материнства. На основі аналізу наукової літератури означені основні підходи до дослідження проблеми. Проаналізовані характерні особливості почуття материнства у засуджених жінок, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі. Визначені психологічні особливості засуджених жінок молодіжного віку, які готуються до материнства. Розроблено рекомендації щодо роботи з жінками, які готуються до материнства, та профілактики негативних психічних станів даної категорії осіб.

Ключові слова: *психологічні особливості, засуджені жінки, установа виконання покарань, материнство, діти.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Почуття материнства у жінок, які знаходяться в установах виконання покарань, є одним із важливих засобів їхньої ресоціалізації і мотивації до перегляду своєї життєвої позиції та майбутнього, адже саме воно ставить перед

© Кушнірова Т., Харченко М.

жінкою нові перспективи, надії, сподівання і, разом з тим, формує почуття відповідальності за себе і за свою майбутню дитину. Дане почуття може бути тим рятувним кругом, який дозволить жінці переглянути свої ціннісні орієнтації і ставлення до скоєного злочину.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опираються автори. Проблемам виконання покарань у вигляді позбавлення волі стосовно засуджених жінок присвячені праці Ю. М. Антоняна, А. Б. Благі, В. А. Бадіри, М. С. Басенко, Т. В. Кушнірової, М. Н. Голоднюка, Т. А. Денисової, І. О. Кирилової, І. В. Корзуна, В. О. Меркулової, С. В. Нікітенка, Л. І. Мороз, А. Т. Потьомкіної, М. В. Стрюк, В. А. Серебрякової, Є. В. Середи, Т. О. Шмаєвої та інших, але дана проблема потребує додаткових досліджень, ураховуючи суттєві зміни, які диктує сьогодення.

Метою статті є виявлення почуття материнства у жінок, які знаходяться в установах виконання покарань.

Виклад основного матеріалу дослідження. На даний час дослідження питання утримання вагітних жінок та жінок, які народили дітей, відбуваючи покарання в умовах позбавлення волі, є надзвичайно дискусійне, адже знаходження дітей разом з матерями в місцях позбавлення волі – не найкращі умови для їхнього розвитку.

Вивчення готовності до материнства в останні роки ведеться в різних аспектах, але при всьому різноманітті підходів до аналізу даної теми систематичного дослідження зв'язку готовності до материнства і реальної материнської поведінки та розвитку дитини не проводилося. Тому питання про роль ведучого фактора, що забезпечує цей зв'язок, залишається відкритим. При вивченні психологічної готовності до материнства аналізуються зміни в житті, що чекають жінку з народженням дитини, які є надзвичайно глибокими. Народження дитини принесе багато змін, до яких жінка повинна бути готова. Тобто вона повинна бути готова стати матір'ю, повинна усвідомлено прийняти на себе виконання материнських функцій [1, с. 29–32].

Відомо, що материнство – це основна біологічна та соціальна функція жінки. Це мета, яку прагне досягти жінка незалежно від віку, освіти, майнового та соціального становища. Діти – це майбутнє су-

спільства. Тому стан вагітності та материнство охороняються державою. Безумовно охорона материнства – проблема багатоаспектна і про неї можна говорити під кутом зору медицини, права, моральності, охорони навколишнього середовища.

Як вважають фахівці, материнство в нормі – це коли у жінки існують почуття любові та відповідальності за своїх дітей, коли їй притаманна властивість відкликатися на їхній фізичний та психічний стан та властивість до психологічного супроводження по життю. З одного боку воно має суто біологічні передумови, проте у суспільстві постає як сформоване у процесі історичного розвитку соціальне замовлення, яке визначає самосвідомість та почуття жінки-матері [2, с. 25, 26].

Почуття материнства у засуджених жінок, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі різних рівнів безпеки, відрізняється від подібного почуття жінки-матері, яка знаходиться у суспільстві, тим, що іноді це почуття у них пов'язане із болем та страхом, можливо, і помстою. Досить часто, це може бути зумовлено тим, що саме такі почуття вони пережили у дитинстві, готуються стати мамою або народили дитину з метою отримати покращені умови відбування покарань або полегшення вироку, тобто дитина для них є певним засобом для досягнення власної мети і після її досягнення може бути на заваді.

Ми вважаємо, що однією з основних причин формування материнської поведінки є ступінь психологічної готовності до материнства. Її вихідна позиція полягає в тому, що успішність виконання материнських функцій і якість материнської позиції залежить від психологічної готовності жінки до материнства.

На основі проведених спостережень та опитувань можна виділити певні особливості засуджених жінок, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі [3, с. 64].

Досить часто жінки, які перебувають в умовах позбавлення волі, виховувалися у неблагополучних сім'ях або виростили без сім'ї в дитячих будинках, як правило, вони позбавлені найнеобхіднішого: житла, роботи, нормального соціального оточення.

Велика кількість жінок виховувалися в несприятливому середовищі, де батьки були алкоголіки або наркомани.

Найчастіше батьки або чоловіки привчали дану категорію жінок до вживання наркотиків, а також навіювали негативний стереотип поведінки у суспільстві. Після звикання до наркотиків у жінок спостерігається прихильність до кримінальних елементів, які займаються збутом наркотиків, та формування асоціальної поведінки.

Більшість жінок, які відбувають покарання, мають серйозну невідповідність між рівнем домагань і можливостей, відповідно, найчастіше скоюють злочини, пов'язані із задоволенням своїх бажань, матеріальних потреб за рахунок інших [3, с. 76–80].

При скоєнні таких злочинів для них характерні такі властивості, як агресивність, емоційність, афективна напруженість, соціально-психологічна дезадаптація, які часто призводять до їхнього імпульсивного поведіння, нестриманості, необдуманих вчинків, що помітно може відбиватися на дитині при вагітності чи після народження.

Деякі з них пережили в дитинстві і юності сексуальне та інші види насильства, у силу чого у них сформувалися серйозні психологічні травми і комплекси.

Досить часто вони завагітніли від випадкових партнерів, у них відсутні сім'ї або офіційні чоловіки.

Жінки відрізняються підвищеною емоційною лабільністю, вразливістю, чутливістю, сентиментальністю, що особливо яскраво відображається в реакціях на факт позбавлення волі.

Через особливості психофізіологічної організації вони характеризуються підвищеною збудливістю, легко потрапляють під вплив групових настроїв, в адаптаційний період перебування в установах виконання покарань для жінок характерний стан апатії, байдужості, фрустрації, приреченості. Їм властива також нестійкість характеру, чутливість до негативного впливу близького оточення, підвищена подразливість. Нервово-психічні зриви у жінок в установах виконання покарань зустрічаються досить часто [3, с. 13].

Жінки, будучи ізольованими від суспільства, часто не маючи ніякої фінансової або моральної підтримки, повністю втрачають соціальну адаптацію, здатність пристосуватися до нових умов життя.

Засудженим жінкам, які готуються до материнства, властиві деякі акцентуйовані відхилення в характері – істеричні чи психопатичні реакції. Відомо, що перебування в місцях позбавлення волі своєрідно позначається на психіці жінок, і тим більше, якщо вона перебуває у стані вагітності. Підвищується ймовірність психічних розладів, реальною є можливість перепадів настрою, поява відчаю, туги, безнадії, що у підсумку призводить до втрати жінкою своєї індивідуальності або до пошуку кардинальних шляхів зміни свого становища.

Можна відзначити, що у жінок, в умовах ізоляції, більше ніж у чоловіків спостерігаються патологічні відхилення в психіці, оскільки фактор позбавлення волі суттєво впливає на психічний стан.

При тривалих термінах ув'язнення жінки повністю адаптуються до умов обмеженого середовища і часто страждають психічними аномаліями.

В установах вагітні жінки утримуються поряд з іншими, серед яких є жінки, що страждають епілепсією, олігофренією, психопатичними розладами, мають залежність від наркотиків та алкоголю, у стадіях, які потребують психотерапевтичного лікування.

Засуджені жінки легше стають на шлях статевого збочення в установах виконання покарань. Велика кількість жінок не бережуть своє здоров'я та страждають від різних гінекологічних захворювань.

Як свідчить практика, більша частина засуджених жінок не цікавляться соціальним життям, культурою, політикою, економікою. Обмеженість інтересів призводить до невміння критично оцінювати свої можливості, і, як наслідок, у них завищена або занижена самооцінка.

Дуже своєрідно виявляється у засуджених жінок така риса, як сором'язливість.

По-перше, природна сором'язливість може бути замаскована захисною реакцією у формі різкої збудливості.

По-друге, вона пов'язана з підвищеною вразливістю і виявляється в емоційній неврівноваженості (сльози, плач).

По-третє, спостерігається майже повна відсутність сором'язливості, жіночої гідності, що виявляється у вульгарній поведінці. Це можна пояснити деякими відхиленнями в характері, які виявляються в одних

істерично, а в інших – психопатично. Дані особливості іноді набувають форми у вигляді грубощів, нестриманості, неврівноваженості, крикливості. Настрій жінок, як правило, змінюється дуже швидко, тому їх поведінка може бути непередбаченою [3, с. 23].

У засуджених жінок, як і у всіх жінок, є певні потреби, цілі, ціннісні орієнтації, перспективи, але внаслідок їх низького, обмеженого духовного світу потреби явно деформовані. Свої життєві цінності вони бачать у матеріальному благополуччі, зовнішньому комфорті, досягнення яких часто не пов'язують з необхідністю чесно трудитися.

Перебування в місцях позбавлення волі у багатьох викликає складні психічні стани у вигляді нудьги, фрустрації, відчаю, безнадії, які впливають на фізіологічний стан організму, пригнічують психіку. Дані стани викликаються не тільки факторами позбавлення волі, але й неможливістю задовольнити природні потреби, повноцінно відчувати материнство, любов, ласку.

Велику роль у виникненні негативних психічних станів відіграють звички. Серед засуджених можна зустріти “нитиків”, які ниють не тому, що з часом у них утворилась така погана звичка, яка погіршує настрій і їм, і оточенню, а тому, що це обумовлено їх індивідуальними особливостями.

Потрібно виділити залежність психологічного стану засудженої від стану представників адміністрації. Якщо з боку адміністрації виявляються грубість, лайки, приниження, то у засуджених простежуються стани люті, напруги, невпевненості, агресивності.

Психічні стани засуджених жінок, як правило, різні. Позбавлення волі по-різному сприймають вперше засуджені та неодноразово засуджені, молоді та старші, неодружені й одружені, відбуваючи покарання поряд з домівкою чи далеко від неї, засуджені на короткі чи тривалі терміни тощо. Однак у цих станах є щось спільне, що дозволяє говорити про типові негативні стани засуджених.

Одним із мотивів засуджених жінок є бажання завагітніти і народити дитину в установах виконання покарань, адже бажання народжувати здебільшого серед засуджених жінок не виявляється як бажання до материнства, а спрямоване на можливість отримати по-

слаблення в режимі утримання, у роботі, додатковому харчуванні, медичному догляді, скоротити термін перебування в установі, допомогу жінці вижити в складних умовах ізоляції від зовнішнього світу.

Спеціалістами доведено, що тривале перебування жінки в ізоляції руйнує її психіку, багато з них перебувають у депресивному стані, замкнені, апатичні, байдужі до оточення, схильні до самогубства, інші, навпаки, стають агресивними, збудженими, неврівноваженими, схильними до порушень режиму [4, с. 256].

При роботі з засудженими жінками, які готуються до материнства, психологам слід звернути увагу на типові й індивідуальні фактори у дослідженні даних психологічних особливостей, що може надати можливість передбачення її готовності до материнства і планування стилю взаємодії.

Висновки дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Можна зазначити, що після народження дитини відносини між матерями, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі, та дітьми складаються специфічним способом і дуже часто мають формальний або девіантний характер. Для того щоб склалися нормальні відносини дитини й матері, матір повинна емоційно приєднатися до дитини, що дасть можливість дитині прив'язатись до матері.

Для подальшого дослідження поставленої проблеми можна виділити такі завдання:

вивчити загальну характеристику засуджених жінок, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі;

здійснити аналіз загальних особливостей засуджених жінок, які утримуються в ізоляції, та жінок, які готуються до материнства;

дослідити ступінь негативного впливу перебування жінки в ізоляції на її психофізіологічний стан;

дослідити особливості порядку та умов утримання в ізоляції вагітних жінок;

з урахуванням результатів дослідження сформулювати пропозиції щодо подальшого удосконалення законодавчого регулювання та правозастосування у сфері відбування покарання у вигляді позбав-

лення волі стосовно засуджених жінок, зокрема тих, які готуються до материнства.

Здійснюючи аналіз психологічних особливостей жінок, які готуються до материнства, необхідно враховувати деякі загальні тенденції жіночої злочинності:

по-перше, злочинне поведіння жінок обумовлене суспільними проблемами, які існують у системі суспільних відносин в умовах ринкових перетворень, а також індивідуальними психологічними особливостями жінок;

по-друге, ступінь суспільної небезпеки жіночої злочинності нижче, ніж у чоловіків, але вона має тенденцію до зростання особливо в останні роки, що пов'язано зі зниженням життєвого рівня населення, інфляцією та безробіттям. За останні роки серед жінок спостерігається збільшення злочинів проти власності, крадіжки, шахрайство, вимагання, розбій та грабїж, незаконний обіг наркотиків;

по-третє, у процесі вивчення психологічних особливостей засуджених жінок необхідно враховувати типологічні особливості жінки і мотивацію її злочинного поведіння, для чого юристам, психологам, медикам необхідно розробити типологію злочинної поведінки жінок. Кожна жінка, яка скоїла насильницький злочин, крадіжку, дітовбивство, розтрату, займалась торгівлею наркотиками тощо, має свої психологічні особливості та риси характеру, які необхідно вивчати з метою попередження злочинної поведінки жінок, особливо неповнолітніх дівчат.

На підставі викладеного слід зробити висновок про те, що формування почуття материнства у засуджених жінок є досить комплексною і складною проблемою, яка посилюється факторами негативного впливу умов позбавлення волі та негативними психологічними станами.

Список використаної літератури

1. Бангерска Т. Важке щастя материнства / Т. Бангерска // Сім'я і школа. – 1987. – № 3. – С. 29–32.
2. Мухина В. Проблема материнства и ментальности женщин / В. Мухина // Преступление и наказание. – 2004. – № 1. – С. 25, 26.

3. Кушнірова Т. В. Соціально-психологічні аспекти роботи з жінками, яких притягнуто до кримінальної відповідальності / Т. В. Кушнірова. – К. : “МП Леся”, 2002. – 64 с.

4. Кушнірова Т. В. Морально-психологічні особливості засуджених жінок та основні напрямки організації виховної роботи з ними / Т. В. Кушнірова // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. – К. : РВВ КІВС, 1998. – № 3. – С. 76–80.

5. Мороз Л. І. Психічні стани жінок у період відбування покарання в місцях позбавлення волі : посіб. / Л. І. Мороз, Т. В. Кушнірова. – К. : ПАЛИВОДА А. В. – 2012. – С. 13–23.

6. Кримінально-виконавче право : підручник / В. В. Голіна, А. Х. Степанюк, О. В. Лисодєд та ін. ; за ред. В. В. Голіної і А. Х. Степанюка. – Х. : Право, 2011. – 256 с.

Стаття надійшла до редакції 29.02.2016.

Кушнірова Т. В., Харченко М. В. Психологические особенности осужденных женщин молодежного возраста, которые готовятся к материнству

В данной статье рассмотрена проблематика психологических особенностей осужденных женщин молодежного возраста, которые готовятся к материнству. На основе анализа научной литературы указаны основные подходы к исследованию проблемы. Определены психологические особенности осужденных женщин молодежного возраста, которые готовятся к материнству. Проанализированы характерные особенности чувства материнства у осужденных женщин, отбывающих наказание в местах лишения свободы. Разработаны рекомендации по работе с женщинами, которые готовятся к материнству, и профилактики негативных психических состояний данной категории лиц.

Ключевые слова: *психологические особенности, осужденные женщины, учреждение исполнения наказаний, материнство, дети.*

Kushnirova T. V., Kharchenko M. V. Psychological features of youth aged women prisoners are prepared for motherhood

The feeling of motherhood in women who are in prisons is an important means of their re-socialization and motivation to rethink its approach to life and the future, because it puts the woman new perspectives, hopes, aspirations and at the same time, creates a sense of responsibility for themselves and for their future child. This feeling may be the saving around that will allow women to reconsider their value orientation and attitude to crime.

Problems penal imprisonment concerning the condemned women dedicated work Y. M. Antonyan, A. B. Fortunately, V. A. Badyra, M. S. Basenko, T. V. Kushnirova, M. N. Golodniuk, T. A. Denisova, I. O. Kyrylovoyi, I. V. Korzun, V. A. Merkulov, S. V. Nikitenko, L. I. Frost, S. A. Potemkin, N. V. Stryuk, V. A. Serebryakov, E. V. Wednesday, T. O. Shmayevoyi and others, but this issue needs more research, given the significant changes that dictate today.

We know that motherhood – is the main biological and social function of women. This goal, which aims to achieve a woman, regardless of age, education, property and social status. Children – the future of society. Therefore, the state of pregnancy and motherhood protected by the state. Certainly maternity protection – the problem is multifaceted and can talk about it at an angle of medicine, law, ethics, the environment.

The feeling of motherhood in women prisoners serving sentences in prisons of different security levels different from these feelings of women – mothers who are in a society that sometimes feelings are associated with pain and fear, perhaps, revenge. Often this may be due to the fact that these are the feelings they experienced in childhood, expectant mom or given birth to obtain improved conditions of serving punishment or relief sentence, that child for them is a certain way to achieve our goal and after achievements can be prevented.

Based on the above it must be concluded that a sense of motherhood to women prisoners are quite complex and difficult problem, compounded by the negative impact of factors of the conditions of detention and negative psychological states.

Keywords: *psychological characteristics, women prisoners, penal institutions, maternity, children.*